

V. századi csontvázleletek Kapolcsról

ÉRY KINGA

1979 nyarán Kapolcs község (Veszprém m.) területén a Kossuth u. 88. alatt, házépítés közben, gazdagon felékszerezett nő sírjára bukkantak. A bejelentést követő kiszállás során sikerült megmenteni a régészeti leleteken kívül a megbolygatott sír csontanyagának zömét és szomszédságában feltárni egy még bolygatatlan sírt.¹ Tekintettel arra, hogy a területet csak mintegy 180 fokos körzetben lehetett átvizsgálni, nem zárható ki annak lehetősége, hogy e két sírhoz további néhány sír is tartozott.

A két sír tárgyi anyagának régészeti elemzéséből megállapítható volt, hogy a halottak az V. század második felében kerültek a földbe, s valamely keleti germán néphez tartozhattak.²

Alábbiakban röviden ismertetjük a két csontváz fontosabb embertani jellegzetességeit. A vizsgálatot a következő módszerekkel végeztük. Az életkor-meghatározást az 1. egyén esetében Johnston szerint³, a 2. egyén esetében Nemeskéri–Harsányi–Acsádi szerint,⁴ a nem-meghatározást Éry–Kralovánszky–Nemeskéri szerint,⁵ a mérést és leírást Martin–Saller szerint,⁶ s a testmagasság kiszámítását Pearson szerint.⁷ A két egyén koponyaméreteit és jelzőit az 1. táblázaton, vázcsontméreteit és jelzőit a 2. táblázaton közöljük.

1. sír. 15–18 éves nő erősen korhadt, töredezett koponyája és közepes megtartású vázcsontozata.

A nem-meghatározás a koponya egy jellege s a váz hét jellege alapján történt.⁸ Az átlagos nemi kifejezettség $-0,44$, ami mérsékelt fokú nőiességet jelez.

Az életkor-meghatározásnál a végtagcsontok elcsontosodása szolgált támpontul, ez azonban bizonyos rendellenességet tükrözött. Amíg ugyanis a combcsont és sípcsont mindkét ízületi vége a szárhoz forrt és már csak a csontosodás vonala látszik, nincs elcsontosodva a felkarcsont és szárkapocs felső –, a két alkarcsont alsó ízületi vége, a keresztcsont öt csigolyaszelvénye stb. A fogazat csak az alsó állkapcsón volt tanulmányozható, ezen a harmadik nagyörlők még nem bújtak ki, a fogak felszínén kopás nem volt észlelhető. Mindezen jelenség együttes mérlegelése tette szükségessé a viszonylag tág életkori határok megadását. Sajátos, hogy ugyanakkor egyes koponyatöredékeken elcsontosodott varratszakaszok láthatók.

Mérésre és az alaki jelek vizsgálatára a koponya nem volt alkalmas. Mindössze annyit állapíthattunk meg, hogy a szemfogi árok igen mély, s hogy az alsó

metszők enyhén torlódnak. Szerencsés véletlen folytán azonban megmaradt a jobboldali falcsont és halántékcsontról viszonylag nagyobb, összefüggő része, s az ezen mutatkozó elváltozások szerint a fiatal nő koponyája torzított volt. Erre a falcsont megnyúlt, csaknem függőleges helyzete s a halántékpikkely fölötti részen keresztben húzódó enyhe beívelődés utal. Igen valószínű, hogy az idő előtti varrat elcsontosodás a koponyatorzítás következménye volt, mivel azonban a fiatal nőnél egyéb, fentebb említett csontosodási szabálytalanság is volt, a jelenség létrejöttében egyéb kórfolyamatok is szerepet játszhattak. (1. ábra 1–2)

Az 1. nő termete magas volt (161,5 cm). A végtagcsontok ízületi végei és a szárméretek átlagos felépítésű testalkatra utalnak.

2. sír. 50–56 éves nő töredékes koponyája és közepes megtartású vázcsontozata.

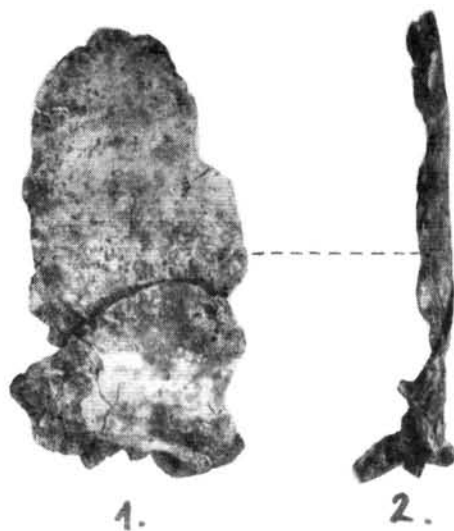
A nem-meghatározás a koponya tíz s a váz négy jellege alapján történt.⁹ Az átlagos nemi kifejezettség $-0,36$, ami gyenge nőiességre vall.

Az életkor meghatározása a belső koponyavarratok, továbbá a felkar és combcsont fejének belső szerkezeti elváltozása alapján történt. Mindhárom korjelző azonos életkori szakaszra utalt.¹⁰ A felső metszőfogak erőteljes kopottsága is összhangban van a számított életkorral.

Haloványan a 2. nő koponyáján is felismerhető az egykori torzítás nyoma. Két pályát alkalmaztak. Az első, körkörös kötés nyoma a homlokcsonton a két homlokdudor fölötti rész lapultságán, mindkét falcsont hátulsó, csecsnyúlvány fölötti szakaszának meredek állásán és homorulatán, valamint a nyakszirtpikkely lapitottságán figyelhető meg. Úgy tűnik, hogy a homlokcsonton és nyakszirten még az egykori pálya helye is mérhető, amely mintegy 30 mm széles lehetett. Egy második, haránt irányú kötés nyoma sejthető a két falcsonton a koszorúvarrattal párhuzamosan, annak közelében.

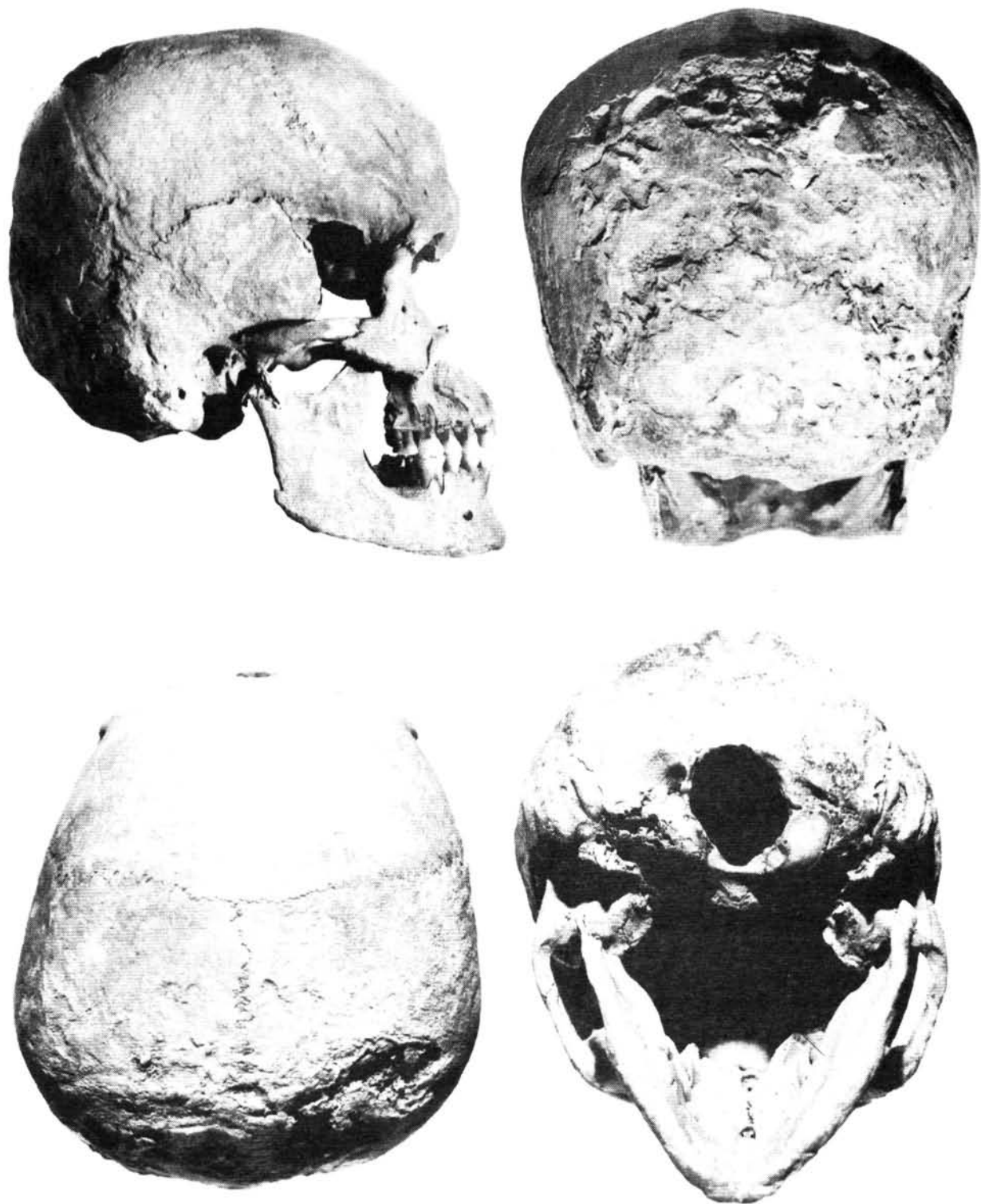
Az eredetileg is rövid, magas koponyát a torzítás még rövidebbé és magasabbá tette, mindazonáltal valamennyi mérete a normál variációs terjedelmen belül van. Feltehető, hogy az egykori torzítás következménye az a részaránytalanság, amely főként a koponyaalapon észlelhető. (1. ábra 3–4., 2. ábra 1–4.)

Az a tény, hogy a torzítás nyoma az 50–56 éves nő halálakor már alig volt észlelhető, két dologra utal. Egyrészt arra, hogy eredetileg sem torzíthaták olyan

1. ábra 1–2.: 1. számú nő jobb oldali fal- és halántékcson-
jának oldal- és hátulnézete, 3–4.: 2. számú nő koponyája.

Abb. 1. 1–2: Seiten- und Rückansicht des rechtsseitigen
Scheitelbeins und Schläfenbeins der Frau Nr. 1, 3–4: Schädel
der Frau Nr. 2

2. ábra 1-4.: 2. számú nő koponyája.

Abb. 2. 1-4: Schädel der Frau Nr. 2

1. táblázat: Koponyaméreték és jelzők
 Tabelle 1: Schädelmasse und -indices

Nr. nach Martin	Sírszám Nr. des Grabes	1.	2.
	1	--	(166)
	5	--	(96)
	8	--	145
	9	--	99
	10	--	126
	11	--	118
	12	--	(108)
	17	--	139
	20	--	120
	23	--	495
	24	--	337
	25	--	359
	26	--	128
	27	--	129
	28	--	102
	29	--	111
	30	--	112
	31	--	91
	38	--	1380
	40	--	(94)
	43	--	103
	44	--	94
	45	--	129
	46	--	90
	47	--	(110)
	48	--	(67)
	51	--	--
	52	--	(32)
	54	--	--
	55	--	(48)
	60	--	--
	61	--	--
	62	--	--
	63	--	--
	65	--	--
	66	--	--
	69	31	32
	70	--	--
	71	31	31
	72	--	(84)
	75/1	--	--
	8 : 1	--	(87,4)
	17 : 1	--	(83,7)
	17 : 8	--	95,9
	20 : 1	--	(72,3)
	20 : 8	--	82,8
	9 : 8	--	68,3
	47 : 45	--	(85,3)
	48 : 45	--	(51,9)
	52 : 51	--	--
	54 : 55	--	--
	61 : 60	--	--
	63 : 62	--	--

2. táblázat: Vázcsontméretek és -jelzők
Tabelle 2: Skelettknochenmasse und indices

Nr. nach Martin	Sírszám Nr. des Grabes		1.	2.
Clavicula	1	j	—	—
		b	—	—
	6	j	—	31
		b	—	36
Humerus	1	j	—	—
		b	—	334
	2	j	—	—
		b	—	329
	4	j	57	—
		b	—	—
	7	j	55	55
		b	56	55
	7 : 1	j	—	—
		b	—	16,5
Radius	1	j	—	—
Ulna	1	j	—	—
		b	—	—
Femur	1	j	454	449
		b	—	453
	2	j	451	444
		b	—	445
	6	j	27	26
		b	27	26
	7	j	26	26
		b	27	28
	9	j	34	32
		b	34	33
	10	j	26	24
		b	28	26
	19	j	45	44
		b	46	45
	21	j	79	76
		b	—	75
	6 : 7	j	103,8	100,0
		b	100,0	92,9
	10 : 9	j	76,5	75,0
		b	82,4	78,8
Tibia	1	j	369	372
		b	369	—
	1/b	j	372	372
		b	364	—
	3	j	72	—
		b	—	—
	8/a	j	29	30
		b	31	34
	9/a	j	23	22
		b	28	26
9/a : 8/a	j	79,3	73,3	
	b	90,3	76,5	
Fibula	1	j	—	—
	b	—	—	
Sacrum	2	j	—	—
		b	—	—
Testmagasság Körperhöhe	5	j	—	—
		b	—	116
			161,5	162,1

erőteljesen, mint ahogy az több, hasonló korú leleten megfigyelhető volt, másrészt arra, hogy a kötést valószínűleg korán lebonthatták.

A 2. nő arcvázára a szemöldökívek fejlettsége, a szemüreg felső peremének vastagsága, a karcsú, keskeny járomcsont, az igen mély szemfogi árok, előreálló felső állcsont, hegyes, előreugró áll jellemző. A keskeny fogsorívhez képest a fogak nagyok, ennek következtében az alsó metszők torlódnak, s mindkét felső szemfog az állcsontban beágyazódva maradt.

A 2. nő termete magas (162,1 cm), a felső és alsó végtagcsontokból azonos termetérték adódott. A szár és az ízületi végek méretei átlagos testalkatra utalnak.

Az elmondottak alapján, továbbá a 2. táblázat számadataiból a két csontváz több hasonlóságára figyelhetünk fel. Mindkét esetben gyenge nőiességet észleltünk a nemi jellegeken, mindkét esetben igen mély a szemfogi árok, mindkét esetben torlódnak az

alsó metszőfogak. Vázcsontozatuk pedig nemcsak a testmagasság tekintetében, hanem egész felépítésében azonosnak tűnik. Mindebből jogosnak látszik feltételezni, hogy a két nő közeli vérokonságban állt egymással, a fiatalabb nő koponyájának részletes ismerete nélkül azonban ez kellően nem igazolható.

Taxonómiai hovatartozás tekintetében, a mély szemfogi árok alapján nemcsak az idősebb, hanem a fiatalabb nő esetében is biztosra vehető, hogy egyikük sem tartozott a mongolid formakörhöz. A 2. nő esetében az orrcsontok hiánya és a torzítás lényegesen az alrasszba sorolást bizonytalanná teszi, jelenlegi megjelenési formája szerint a rövidfejű európai formakörbe tartozik. Arcvázának egyes részei azonban arra utalnak, hogy alárendelt mértékben atlanto-mediterrán elemek is hozzájárulhattak külső megjelenésének kialakításához.

JEGYZETEK

1. KRALOVÁNSZKY A.: Kapolcs, Kossuth u. 88. Rég. Füzet. Ser. 1. No. 33. 1980. 60.
2. CS. DAX M.: Keleti germán női sírok Kapolcsról. VMMK 15. 1980. 97–106. 1980–81.
3. JOHNSTON, F. E.: Sequence of epiphyseal union in a prehistoric Kentucky population from Indian Knoll. Human Biology 33. 1961. 66–81.
4. NEMESKÉRI J.–HARSÁNYI L.–ACSÁDI GY.: Methoden zur Diagnose des Lebensalters von Skelettfunden. Anthrop. Anzeiger 24. 1960. 103–115.
5. ÉRY K.–KRALOVÁNSZKY A.–NEMESKÉRI J.: Történeti népeiségek rekonstrukciójának reprezentációja. Anthrop. Közlemények 7. 1963. 103–115.
6. MARTIN, R.–SALLER, K.: Lehrbuch der Anthropologie. 3. Auflage, Stuttgart 1957.
7. PEARSON, K.: On the reconstruction of the stature of prehistoric races. Math. Contr. to the Theory of Evol., V. Phil. Trans. of the Royal Soc., Ser. A 192 1899. 169–244.
8. A nem-meghatározás alapja: 8: -1, 10:0, 15: -1, 16:0, 17:0, 19: -2, 20: -1, 21: +1, 22:0.
9. A nem-meghatározás alapja: 1: -2, 2: +1, 3:0, 4: -1, 6: +1, 7:0, 8: -1, 9:0, 10:0, 11:0, 17: -1, 20: -2, 21:0, 22:0.
10. Az életkor-meghatározás adatai: koponyavarratok III, felkar II–III, combcsont III.

SKELETTFUNDE AUS KAPOLCS AUS DEM V. JAHRHUNDERT

Im Jahre 1979 hatte man in der Gemeinde Kapolcs (Komitat Veszprém) zwei weibliche Skelette gefunden, eines davon war reich verziert. Die archäologischen Untersuchungen von M. Cs. Dax ergaben, dass beide Gräber aus der zweiten Hälfte des V. Jahrhunderts stammen mussten, wobei es sich um Angehörige irgendeines ostgermanischen Volks handeln musste.

Auf beiden Schädeln waren Spuren von künstlicher Deformation zu sehen. Aus der Tatsache, dass am Schädel der Frau Nr. 2, die im Alter von ca. 50 bis 56 Jahren verstorben war, diese Spuren kaum noch zu sehen waren, mussten wir schließen, dass in ihrem Falle diese Deformation nicht besonders kräftig gewesen sein mag und dass der Verband ziemlich frühzeitig entfernt worden sein mochte.

Aus den übereinstimmenden metrischen und morpholo-

gischen Eigenschaften beider Frauen, namentlich aus dem gleichen Körperhöhe, aus der tiefen fossa canina und aus der Zahnstockung in beiden Fällen erscheint es uns wahrscheinlich, dass zwischen den beiden Frauen nahe Blutverwandtschaft bestehen musste.

In taxonomischer Hinsicht gilt als sicher, dass sie beide nicht zur mongoliden Grossrasse gehört hatten. Aus der európiden brachykranen Schädelform der 2. Frau kann keine nähere Typenbestimmung erfolgen, am Gesichtskelett können allerdings untergeordnete atlanto-mediterrane Merkmale erkannt werden.

Anschrift der Verfasserin: Dr. Kinga Éry
Bakonyi Múzeum
H-8201 Veszprém